

3570

۵۰۰

۱
۴۸۷

بوسه ۵۰۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

کتاب های چهارگانه شیعه

علی انبر ذاکری

پروژه پژوهش و فرهنگ اسلامی

سیره فرهنگی و اجتماعی معصومان علیهم السلام

در کتاب‌های چهارگانه شیعه

علی اکبر ذاکری

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام

سرپرستار

محمدباقر انصاری

ویراستار

سلفی رضایی دبل

نگارگری، چاپ و صحافی

کارخانه مؤسسه بوستان کتاب

چاپ اول: بهار ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۷۰۰۰۰ تومان

عنوان: ۱۰ - مسلسل ۸

نشانی

قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳ - ۰۲۵

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۳۷۸۳۲۸۳۴ - ۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، رویروی در دانشگاه تهران،

پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:

۰۲۱ - ۶۶۹۵۱۵۳۴

وب‌گاه: www.pub.isca.ac.ir

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتالی: www.pajooaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

سرشناسه:

عنوان و نام پدیدآور:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

شابک:

وضعیت فهرست‌نویسی:

یادداشت:

یادداشت:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

شناسه افزوده:

رده‌بندی کنگره:

رده‌بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

ذاکری، علی اکبر، ۱۳۳۸ -

سیره فرهنگی و اجتماعی معصومان علیهم السلام در کتاب‌های چهارگانه شیعه/ علی اکبر ذاکری؛

تهیه پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی، ۱۳۹۸

ص ۴۵۶

978-600-195-4۰4-9

۷۰۰۰۰۰ ریال

فبا

کتابنامه: ص. [۳۷۷] - ۴۰۹؛ همچنین به صورت زیرنویس

نمایه

اسلام، فرهنگ و آموزش

چهارده معصوم علیهم السلام - سرگذشت‌نامه - تاریخ و نقد

اسلام و مسائل اجتماعی

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی، پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم السلام

BP ۲۳۰/۱۸/۲۵/۹ ۱۳۹۸

۲۹۷/۴۸۳۷

۵۶۰۲۰۸۶

۱۷	سخنی با خواننده
۲۱	بخش گفتار
۲۲	اهمیت و ضرورت تحقیق
۲۵	جایگاه شعر
۲۹	جایگاه کتاب‌های چهارگانه شعه
۳۳	شیوه نگارش
۳۶	ساختار

بخش اول: سوره فرهنگی

۴۱	فصل اول: اهتمام به فرهنگ و آموزش
۴۱	مدخل
۴۲	گفتار اول: اهمیت فرهنگ
۴۲	مفهوم فرهنگ
۴۳	آگاهی نجات‌بخش
۴۵	تبیین ارزش‌های فرهنگ اسلامی
۴۷	کتاب و شعر، نماد فرهنگ
۵۱	سیره معصومان در برخورد با فرهنگ جاهلی
۵۶	نظارت بر امور فرهنگی

۵۸	گفتار دوم: اهمیت آموزش در قرآن و سنت
۶۲	دانش‌های مهم و لازم
۶۴	معنای آیه محکمه و فریضه عادلّه
۶۹	گفتار سوم: محلّ آموزش
۷۰	استفاده از فرصت‌ها برای آموزش
۷۲	گفتار چهارم: شیوه آموزش
۷۲	توجه دادن به نمونه عینی
۷۵	۲. استفاده از مدل
۷۷	۳. بهره‌بردن از زبان اشاره
۸۰	جمع‌بندی
۸۳	فصل دوم: ادب پرسش و پاسخ
۸۳	مقدمه
۸۳	گفتار اول: اهمیت پرسش
۸۷	پرسش‌ها در کتب اربعه
۸۸	انواع پرسش
۸۹	۱. پرسش برای فهم و یادگیری
۹۱	۲. پرسش برای امتحان
۹۱	اعلمیت نشانه امامت
۹۳	اعلمیت شرط امامت کبرا
۹۳	اثبات امامت با پاسخگویی به پرسش‌ها
۹۶	امتحان امام جواد علیه السلام توسط علمای عامه
۹۷	توجه به اعلم برای پاسخگویی در ادیان و مذاهب

۹۷	شرط اعلمیت در امام جماعت
۹۸	۳. پرسش برای آگاهی، نه گیرانداختن
۱۰۰	آفت پرسش از سر تعنت
۱۰۱	۴. خوب و درست پرسیدن
۱۰۲	گفتار دوم: پرسشگران
۱۰۲	گروه‌های پرسشگر
۱۰۲	۱. علمای یهود
۱۰۳	۲. نصاری
۱۰۴	۳. خلفاء و حاکمان
۱۰۴	الف) پاسخ امیرالمؤمنین علیه السلام به مسائل فقهی و قضایی خلفا
۱۰۵	ب) پاسخ حضرت علی علیه السلام به پرسش‌های معاویه
۱۰۵	ج) پاسخ امامان به پرسش‌های خلفای اموی و عباسی
۱۰۶	د) پاسخ به پرسش‌های والیان
۱۰۷	۴. پرسش والیان از حاکم و امام خود
۱۰۷	۵. فقها و قضات
۱۰۸	الف) پرسش از امام
۱۰۸	ب) پرسش امام
۱۰۹	۶. مردم
۱۱۱	۷. زنان
۱۱۱	پرسش از پیامبر صلی الله علیه و آله
۱۱۲	جلسه ویژه پیامبر صلی الله علیه و آله برای پاسخگویی به زنان
۱۱۴	پرسش زنان از امامان

- ۱۱۶..... ۸. فرقه‌ها و گروه‌ها
- ۱۱۷..... ۹. دهریان و زندیقان
- ۱۱۹..... گفتار سوم: ادب پاسخگویی
- ۱۲۰..... ۱. احترام به پرسشگر
- ۱۲۱..... ۲. رعایت نوبت در پاسخگویی
- ۱۲۲..... ۳. رعایت حال پرسشگر
- ۱۲۲..... الف) تقیه برای حفظ پرسشگر از ستم حکومت
- ۱۲۳..... ب) جلوگیری از آسیب رساندن دیگران به پرسشگر
- ۱۲۴..... ج) نگرانی از عیبجویی دیگران
- ۱۲۴..... ۴. تقیه امام
- ۱۲۶..... ۵. ارجاع پاسخگویی به دیگران
- ۱۲۶..... الف) ارجاع به امام بعدی
- ۱۲۶..... ب) ارجاع به فقیه
- ۱۲۸..... ج) ارجاع به زن و همسر
- ۱۲۸..... زمان و مکان پرسش
- ۱۲۹..... زمان پرسش
- ۱۲۹..... مکان پرسش
- ۱۳۰..... جمع‌بندی
- ۱۳۳..... فصل سوم: تربیت شاگرد
- ۱۳۳..... مقدمه
- ۱۳۴..... گفتار اول: گستره فعالیت و شیوه آموزشی
- ۱۳۵..... علی علیه السلام شاگرد برجسته پیامبر

۱۳۷	توجه به شاگردان مستعد
۱۳۹	ابان بن تغلب، شاگرد نمونه مکتب امامت
۱۴۰	نمونه‌هایی دیگر
۱۴۱	تخصص علمی
۱۴۳	گفتار دوم: مواد آموزشی
۱۴۴	۱. احکام حج
۱۴۵	۲. بیان مباحث اصیل اسلامی
۱۴۶	الف) مفهوم وقف
۱۴۷	ب) رزبندی بین مفاهیم
۱۴۷	۳. تبیین سخن پیامبر
۱۴۸	گفتار سوم: راه‌های آموزش
۱۴۸	۱. تدریس
۱۴۹	۲. کتابت
۱۵۰	۳. سخنرانی و دعا
۱۵۱	۴. پاسخگویی به سؤالات و شبهات
۱۵۳	۵. آموزش در سفر
۱۵۵	۶. سفر حج
۱۵۶	جمع‌بندی

بخش دوم: سیره اجتماعی

۱۶۱	فصل اول: اصولی کلی در سیره اجتماعی
۱۶۱	مدخل
۱۶۳	گفتار اول: اصول مورد تأکید اسلام در روابط بین‌الملل

۱. عدالت و حق‌گرایی ۱۶۴
۲. همزیستی مسالمت‌آمیز ۱۶۵
۳. وفای به عهد و پیمان ۱۶۷
۴. امانت‌داری و راستگویی ۱۶۸
۵. کمک به نیازمندان ۱۷۰
- گفتار دوم: سیره اجتماعی در برابر مسلمانان ۱۷۱
۱. رفتار با ادرانه ۱۷۲
۲. نصیح و غیرخواهی ۱۷۴
۳. تساوی در حق و حد ۱۷۵
۴. رفتار نیک و مواضع ۱۷۷
۵. احترام به دیگر مسلمانان ۱۷۸
- الف) برخورد اصلاح‌گرا ۱۸۰
- ب) شرکت در مراسم و جماعت مسلمانان ۱۸۴
- جمع‌بندی ۱۸۶
- فصل دوم: شیوه برخورد با فرقه‌های اسلامی ۱۸۹
- گفتار اول: خوارج ۱۹۰
- ویژگی‌ها و نام‌های خوارج ۱۹۱
- خوارج پس از امیر المؤمنین علیه السلام ۱۹۱
- شیوه برخورد امیر المؤمنین علیه السلام با خوارج ۱۹۲
۱. برخورد روشنگرانه ۱۹۲
- اشکال‌های خوارج ۱۹۴
- علی علیه السلام در جمع خوارج ۱۹۶
- نتیجه روشنگری، بازگشت جمعی از خوارج ۱۹۷

- عبد الله بن كواء خارجی و امیر المؤمنین علیه السلام ۱۹۷
- الف) ابن كواء و قرائت قرآن در هنگام نماز... امیر المؤمنین علیه السلام ۱۹۸
- ب) پاسخ به شبهات ابن كواء، رهبر معنوی خوارج ۱۹۹
- ج) پرسش‌های ابن كواء در دیگر کتب ۲۰۰
- د) نکات درس آموز سیره امیر المؤمنین علیه السلام در برخورد با ابن كواء ۲۰۱
- برخورد دیگر معصومان با پرسش‌های خوارج ۲۰۲
۲. دوری از خوارج ۲۰۵
- الف) انتخاب به تشیع و دوری از خوارج ۲۰۶
- ب) ابن كواء و گروه‌های انحرافی ۲۰۸
- ج) تنقید نظری خوارج ۲۰۹
- د) ممنوعیت ازدواج با زنان خارجی و لزوم طلاق دادن آنان ۲۱۱
- ه) رفتار مهربانانه ابن كواء با خارجی‌ها ۲۱۳
- گفتار دوم: ناصبیان ۲۱۴
۱. دوری از ناصبیان ۲۱۵
- تفاوت بین ناصبی یا غیر شیعه ۲۱۵
- ناصبی در نظر مجلسی اول ۲۱۶
- بررسی نظر مجلسی ۲۱۷
۲. ترک ازدواج با ناصبی ۲۱۹
۳. برخورد حضرت قائم با ناصبیان ۲۲۰
- گفتار سوم: غالیان ۲۲۱
- تعریف غلو ۲۲۲
- سیره امیر المؤمنین علیه السلام درباره غلات ۲۲۳

- ۲۲۴..... حدیث اول: غالیان کوفه
- ۲۲۶..... حدیث دوم: غالیان بصره
- ۲۲۷..... تحلیل و بررسی
- ۲۲۷..... ۱. اشکال سندی
- ۲۲۸..... ۲. اشکال متنی
- ۲۲۸..... چند موضوع مهم قابل بررسی در روایات مجازات غالیان
- ۲۲۹..... موقعیت رطها در بصره
- ۲۳۲..... روایات دیگر درباره مجازات با آتش
- ۲۳۶..... مجازات غالیان در منابع اهل سنت
- ۲۳۸..... روایات یا بودن مجازات آتش برای مرتد
- ۲۴۱..... نظر نهایی درباره کیف غالیان
- ۲۴۵..... گفتار چهارم: غالیان زمان صادقین علیهم السلام
- ۲۴۵..... ۱. مغیره
- ۲۴۹..... ۲. بیانیه
- ۲۵۰..... لعن و طرد مغیره و بیانیه
- ۲۵۲..... تلاش مغیره در وارد کردن اخبار دروغ در کتب شیعه
- ۲۵۴..... عاقبت مغیره بن سعید و بیان
- ۲۵۵..... ۳. خطابه
- ۲۵۶..... سابقه ابوالخطاب
- ۲۵۸..... برخورد امام صادق علیه السلام با ابوالخطاب
- ۲۵۸..... تأیید اولیه ابوالخطاب
- ۲۶۱..... بی‌توجهی به دستورهای امام صادق علیه السلام

۲۶۳	ابوالخطاب و ثبت احادیث جعلی در کتب یاران امام صادق علیه السلام
۲۶۵	عقاید و دیدگاه‌های خطابیّه
۲۶۶	الف) دیدگاه‌های فقهی
۲۶۷	ب) دیدگاه‌های کلامی و عقیدتی
۲۷۲	سرنوشت ابوالخطاب و یارانش
۲۷۳	برخورد معصومان با ابوالخطاب و لعن آنها
۲۷۵	گفتار پنجم اسماعیلیه
۲۷۷	رد امامت اسماعیل توسط امام صادق علیه السلام
۲۸۲	اسماعیلیه و اسماعیل در کتب اربعه
۲۸۳	امام صادق علیه السلام در مرگ اسماعیل
۲۸۶	زمان مرگ اسماعیل
۲۸۷	پیوند اسماعیلیه و خطابیّه
۲۹۲	گروه‌های اسماعیلیه
۲۹۴	نتیجه‌گیری
۲۹۵	گفتار ششم: مرجئه
۲۹۸	برخی معتقدان به ارجاء
۳۰۰	نقد مرجئه
۳۰۱	عقیده مرجئه درباره امامت
۳۰۱	سیره معصومان درباره مرجئه
۳۰۲	۱. لزوم حفظ جوانان از تفکر انحرافی مرجئه
۳۰۳	۲. لعن مرجئه
۳۰۴	۳. ممنوعیت مجالست و ازدواج با مرجئه
۳۰۵	۴. حکم شرعی تکالیف گذشته برگشتگان از انحراف

۳۰۶	گفتار هفتم: واقفه
۳۰۶	علل و بهانه‌های گرایش به عقیده واقفه
۳۰۷	۱. مسائل مالی
۳۰۹	۲. قائم‌دانستن موسی بن جعفر علیه السلام
۳۱۱	۳. بهانه غسل‌ندادن امام جز امام
۳۱۲	۴. فرزند نداشتن امام رضا علیه السلام
۳۱۵	برخوردا امام رضا علیه السلام با واقفه
۳۱۵	۱. تلاش برای هدایت واقفه
۳۱۷	۲. ترک من‌نشینان با واقفه
۳۱۷	۳. بی‌دینی مناقبت واقفه
۳۱۸	نظر ائمه بعدی درباره واقفه
۳۱۹	دیدگاه علمای شیعه راجع به واقفه
۳۲۰	گفتار هشتم: معتزله و قدریه
۳۲۱	۱. قدریه
۳۲۲	۲. معتزله
۳۲۴	عقیده معتزله
۳۲۷	دیدار گروهی از معتزلیان با امام باقر علیه السلام
۳۲۸	دیدار معتزلیان با امام صادق علیه السلام برای بیعت با محمد بن عبدالله
۳۳۳	نقد اندیشه معتزله
۳۳۵	جمع‌بندی
۳۳۹	فصل سوم: موضع در برابر دهریان
۳۳۹	مقدمه

۳۴۰	گفتار اول: معنا و نوع کفر دهریان
۳۴۰	۱. دهری
۳۴۱	۲. زندیق
۳۴۲	۳. دیصانی
۳۴۳	۴. مرتد
۳۴۴	نوع کفر دهریان در روایات
۳۴۵	مشکلات علمی، علت گرایش به بی دینی
۳۴۶	گفتار دوم: برخورد معصومان با دهریان و زندیق‌ها
۳۴۶	۱. گفتار با دهریان
۳۴۹	شیوه گفتگوی امام صادق علیه السلام با دهریان و زنداقه
۳۵۳	پاسخ امام صادق علیه السلام به شبهات ابن ابی العوجاء
۳۵۳	الف) مسائل اعتقادی و حج
۳۵۶	ب) ادعای وجود تناقض در قرآن درباره حقوق زن
۳۵۸	برخورد امام صادق علیه السلام با دیگر دهریان
۳۵۸	الف) دیدار با عبدالله دیصانی
۳۶۲	ب) دیگر زندیق‌ها
۳۶۴	۲. مجازات دهریان
۳۶۵	تحلیل و بررسی
۳۶۶	حکم مرتد
۳۶۷	الف) کیفر افراد مرتد
۳۷۲	ب) عفو مرتد
۳۷۳	ج) آزادبودن زندیقان غیر مرتد

۳۷۴ جمع‌بندی

۳۷۷ کتابنامه

۳۷۷ الف) کتاب‌ها

۴۰۹ ب) مجلات

نمایه‌ها

۴۱۱ آیات

۴۱۶ روایات

۴۳۲ موضوعات

۴۴۵ اعلام و مشاهیر

۴۵۲ کتاب‌ها

۴۵۴ مکان‌ها

۴۵۵ اشعار

سخنی با خواننده

کتاب اربعه از مهم‌ترین آثار و مجموعه‌های حدیثی شیعه است که از دیرباز مورد توجه بوده و منبعی ارزنده برای استخراج احکام فقهی و عقاید دینی است. نویسندگان آن از بزرگ‌ترین دانشمندان شیعه و دارای آثار متعددی بوده و از جایگاه والایی برخوردار هستند. این کتاب‌ها از زمان تألیف در قرن چهارم و پنجم مورد اعتماد عالمان شیعه بوده و همواره بر حفاظت و استنساخ آنها تأکید داشته‌اند. این آثار بیشتر منبع فقهی بوده و به ابعاد دیگر آنها از جمله تاریخ و سیره معصومان (علیهم‌السلام) کمتر توجه شده است. در حالی که این کتاب‌ها منبعی ارزشمند برای شناخت سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) به شمار رفته و تبیین محققانه و سیره زندگانی رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و فرزندان گرامی‌شان به استفاده از روایات رسیده و ثبت شده در این آثار ضروری و جای آن در میان پژوهش‌های تاریخ و سیره خالی است. ارائه سیره معصومان (علیهم‌السلام) از کتب اربعه دستور العمل عینی برای سبک زندگی و رفتار منطقی مسلمانان در ابعاد مختلف فرهنگی، آموزشی، اجتماعی، عبادی، سیاسی، نظامی و اقتصادی است که از منابع معتبر استخراج شده و می‌تواند ما را از افتادن در ورطه اخبار نادرست و جعلی باز دارد.

پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت (علیهم السلام) که واکاوی و تبیین دقیق سیره معصومان (علیهم السلام) را سرلوحه کار خویش قرار داده است، پس از واگذاری این موضوع به یکی از علاقه‌مندان پژوهشگران توانمند این عرصه، هرکدام از موضوعات سیره را در کتابی سامان داد و در اختیار علاقه‌مندان و پیروان اهل بیت (علیهم السلام) گذاشت.

کتاب حاضر که محصول تلاش فکری و علمی حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای علی‌اکبر ذاکری است، پرداختی کمتر صورت گرفته به سیره فرهنگی اجتماعی حضرت محمد (صلی الله علیه و آله)، حضرت زهرا (علیها السلام) و ائمه اطهار (علیهم السلام) است. بی‌تردید اجرای این پژوهش و غنای علمی آن علاوه بر نویسنده مدیون تلاش‌های ارزنده مدیرپیشین محترم گروه سیره اهل بیت (علیهم السلام) حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر مصطفی صادقی، ناظر پژوهشی حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر محمدکاظم رحمان‌ستایش، ارزیاب محترم حجت‌الاسلام و المسلمین آقای حسین عبدالحمیدی و اعضای محترم شورای پژوهشی پژوهشکده آیت‌الله محمدهادی یوسفی‌غروی، حجج‌السلام آقایان: رمضان محمدی، محمدجواد صاحبی، سیدقاسم رزاقی، علی‌الهی‌بنی‌آقایان دکتر نعمت‌الله صفری‌فروشانی و دکتر سیدحسین فلاح‌زاده، مدیر محترم امور پژوهشی حجت‌الاسلام و المسلمین مهدی نورمحمدی، کارشناس محترم گروه حجت‌الاسلام آقای سیدرسول کاظمی‌نسب و آقای مهدی بنی‌حسن است که جا دارد از زحمات و تلاش‌های ایشان قدردانی به عمل آید.

از رئیس محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر نجف لک‌زایی تشکر می‌کنم که بدون پشتیبانی و یاریگری بی‌دریغ و مؤثر ایشان، پژوهش حاضر به سرانجام نمی‌رسید.

همچنین بایسته و شایسته است از اداره نشر پژوهشگاه که فرایند آماده‌سازی اثر و چاپ و نشر آن را برعهده داشتند سپاسگزاری کنم.

پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم‌السلام در راستای حیات و بالندگی علم و دانش، آثار خود را در اختیار جامعه علمی قرار داده، پیشاپیش از انتقادهای و پیشنهادهای علمی همه استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌های علمی زمینه‌ساز رشد و پویایی دانش تاریخ و به دنبال آن تمدن اسلامی گردد.

دکتر حمیدرضا مطهری

رئیس پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت علیهم‌السلام

پیش گفتار

پیروی از اسوه و الگو یکی از راه‌های تربیتی در اسلام است. پیشرفت یک جامعه به فرهیختگان آن بستگی دارد که به عنوان الگو مطرح‌اند. مردم همیشه انسان‌های برجسته، سخت‌کوش، درس‌آموخته را الگوی خود در سبک زندگی قرار می‌دهند. سیره عملکرد و روش زندگی بزرگان است و الگوگیری از آنان عمل به سیره ایشان می‌باشد. قرآن حضرت ابراهیم^۱ و پیامبر اسلام ﷺ را اسوه دیگر مسلمانان قرار داده و می‌خواهد از این اسوگان حبه پیروی کنیم.^۲ این اثر به سیره رسول خدا ﷺ و اهل بیت^۳ که جزو برترین انسان‌ها هستند، پرداخته است. منظور از اهل بیت فاطمه^۴ دختر گرامی پیامبر، حضرت علی^۵ و یازده تن از فرزندان هستند که آنان را امام و مجموع چهارده نفر را معصوم می‌نامیم. کتاب حاضر سیره فرهنگی - اجتماعی این بزرگان از مهم‌ترین و معتبرترین منابع حدیثی شیعه یعنی کتاب‌های چهارگانه شیعه است، به این امید که سعی روشنایی‌بخش برای سبک زندگی افراد باشد.

۱. قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ (ممتحنه: ۴).

۲. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (احزاب: ۲۱).

لازم است در مقدمه نکاتی به اجمال درباره اهمیت و ضرورت بحث و مفاهیم مطرح در عنوان کتاب تقدیم شود که مفصل آن در جلد اول با عنوان «درآمدی بر سیره معصومان (علیه السلام) در کتاب‌های چهارگانه شیعه» آمده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

پرداختن به کتاب‌های چهارگانه شیعه و استخراج سیره پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) از آنها اهمیت زیادی دارد. این کتاب‌ها عبارت‌اند از: کتاب الکافی، تألیف ثقة الاسلام محمد بن یعقوب کلینی (۳۲۹ق) من لایحضره الفقیه تألیف محمد بن علی بن بابویه معروف به شیخ صدوق (۳۸۱ق) و دو کتاب الاستبصار فیما اختلف فیہ الأخبار و تهذیب الأحکام از محمد بن حسن طوسی معروف به شیخ طوسی (۴۸۰ق) که به محمدی‌های مسکانه مشهورند. این تحقیق که نخستین بررسی پژوهشی سیره در کتب اربعه است، اهداف زیر را پی‌جویی می‌کند:

۱. بیان سیره در این کتاب‌ها، به جهت پراهمیتی، نقطه برای شیعیان ارزشمند است، بلکه اهتمام بزرگان شیعه را به سیره نشان می‌دهد با این همه باید پرسید آیا نویسندگان کتب اربعه بهای لازم را به سیره می‌دادند؟ اساساً سیره در هندسه فکری آنان چه نقشی داشته است. نقل حوادث و وقایع در ابواب مختلف فقهی نشان می‌دهد سیره و عمل معصومان نزد آنان از جایگاه خاصی برخوردار بوده است. ثقة الاسلام کلینی عنایت خاصی به سیره در کافی داشته، شیخ صدوق در کتاب من لایحضره الفقیه به نقل سیره بسیار توجه کرده و از این حیث در مرتبه بعد از کلینی قرار دارد، شیخ طوسی در تهذیب الأحکام نسبت به حجم کتاب، کمتر به سیره نظر داشته، اما در کتاب الخلاف و المبسوط بسیار به نقل سیره پرداخته است.

این نکته نشان می‌دهد سیره برخلاف آنچه در برخی اندیشه‌های اصولیان مطرح است، از جایگاه والایی برخوردار بوده است.

۲. واقعیت این است اهل سنت به کتب صحاح و سنن خود توجه بیشتری دارند، به‌ویژه به صحیح بخاری. شرح‌ها و ترجمه‌های مختلف حاکی از این واقع است. اما اکثر شرح‌های دانشمندان شیعه به این چهار اثر به دوران صفویه بر می‌گردد. علمای بعدی کمتر به شرح این آثار پرداخته‌اند و اگر پرداخته‌اند در جهت پاسخگویی به شبهاتی است که به این کتاب‌ها به‌ویژه کافی شده است و فقط از من لایحضره الفقیه و اخیراً کافی ترجمه کاملی وجود دارد.

ما در این اثر بخشی از احادیث سیره‌ای کتاب‌های چهارگانه شیعه را در اختیار خوانندگان قرار می‌دهیم تا بیشتر با این آثار فاخر و گران‌قدر شیعه آشنا شوند.

۳. نکته دیگری که باعث شد به طرح سیره در کتب اربعه پرداخته شود، این است که متأسفانه کتاب‌های چهارگانه شیعه در حوزه‌های علمیه متروک واقع شده است. نگاهی به چاپ و شمار این کتب این نکته را تأیید می‌کند. آنچه از ذاکره حوزه استفاده می‌شود، این است که مجتهدان بیشتر به وسائل الشیعه مراجعه می‌کنند و مبنای درس استادان و اجتهاد علما وسائل است. بسیاری از طلاب وسائل الشیعه را در منزل دارند و به آن مراجعه می‌کنند در حالی که با کتاب شریف کافی، من لایحضره الفقیه، تهذیب الأحکام و استبصار بیگانه‌اند. حداکثر به اصول کافی و روضه کافی توجه دارند. دلیل روشن دیگر آن، تحقیقات و چاپ‌های متعدد وسائل الشیعه است.

بررسی سیره در کتب اربعه نشان می‌دهد این کتاب‌ها دارای دُرهای گران‌بهایی هستند که با وجود وسائل الشیعه از یاد رفته‌اند. مشکل دیگر وسائل، تقطیع احادیث است که امکان دسترسی به کل خبر را سخت کرده است. به

همین جهت برداشت از روایات و استنباط حکم شرعی متفاوت می‌شود.

۴. نکته مهم دیگر توجه به آشتی فقه و سیره است. گاهی اهل علم در منابر مطلبی از سیره معصومان بیان می‌کنند که با احکام فقهی به ظاهر متفاوت است. اگر ما سیره را از منابع اولیه که دارای سند معتبر هستند، استخراج کنیم، دیگر معنا ندارد فقه با سیره معصوم مخالف و متفاوت باشد؛ زیرا سیره یکی از منابع احکام است. اما چون آنچه از سیره نقل می‌شود، تاریخ تلقی می‌شود و از کتب تاریخی نقل می‌گردد نه منابع حدیثی معتبر، نوعی تضاد بین احکام فقهی و سیره معصومان ظهور و بروز می‌کند. این تضاد از یک طرف فقه را از عرصه زندگی دور نگه می‌دارد و از جانب دیگر سیره را برای مردم، غیر عملی و در حد یک فضیلت خاص تنزل می‌دهد؛ در حالی که می‌توان حکم صحیح فقهی را از سیره استنباط کرد. اشکال همراه بودن اعمال ائمه (علیهم السلام) با تنبیه درباره احادیث هم صادق است.

استخراج سیره از کتب اربعه تا حدودی این مشکل را برطرف می‌کند؛ چون که سیره از منبعی معتبر نقل می‌شود که در فقه هم قابل استناد و کار برد است.

۵. مراجعه به کتب اربعه ما را در درک وضعیت سیاسی، اجتماعی دوران امامت معصومان کمک می‌کند. گاهی حادثه‌ای خاص در یک باب فقهی و در ذیل مسئله‌ای آمده که به آسانی خواننده نمی‌تواند به آن دست یابد یا حتی تصور کند که چنین مطلبی در چنین بابی وجود دارد؛ در مثل حدیثی در اهمیت تولد امام جواد (علیه السلام) در ذیل روایتی در باب موز آمده است. امام رضا (علیه السلام) در حالی که به فرزندش در موز می‌داد، وی را مولودی بابرکت در اسلام دانست.^۱

۱. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۶، ص ۳۶۱، ح ۳ «هَذَا الْمَوْلُودُ الَّذِي لَمْ يُولَدْ فِي الْإِسْلَامِ مِثْلُهُ مَوْلُودٌ أَعْظَمُ بَرَكَهَةً عَلَى شَيْعَتِنَا مِنْهُ، بَابُ الْمَوْزِ».

همچنین گوشه‌ای از وضعیت سیاسی - اجتماعی زمان موسی بن جعفر علیه السلام را می‌توان از خبری به دست آورد که ذیل اخبار مربوط به بابی فقهی غیر مرتبط با موضوع آمده است. شخصی در ایام حج در منی می‌خواهد مسئله‌ای در این باره از موسی بن جعفر علیه السلام بپرسد، ایشان می‌گوید آخر شب که رفت و آمدها کم شد، برای پرسیدن سؤال نزد ما بیا.^۱ بدیهی است کسی که می‌خواهد بخشی از سیره امام کاظم علیه السلام را بداند و از محدودیت‌های سیاسی زمان ایشان مطلع شود، تصور نمی‌کند درباره محدودیت‌های دوران زندگانی موسی بن جعفر علیه السلام به جستجو در چنین بابی بپردازد. این در حالی است که همین روایت را صاحب وسائل الشیعه نقل کرده است، ولی تمام مقدمات آن را حذف و فقط قسمت پرسش از امام را آورده است.^۲

۶. یکی از موضوعات مورد توجه ما، نقد و بررسی و تحلیل برخی از نکات تاریخی و اخبار مشهوری است که گاه به عنوان یک فضیلت و امتیاز تلقی شده است؛ اما با حقایق تاریخی ناسازگار است و همین دسته اخبار باعث انتقاداتی به کتب اربعه شده است. ما به تناسب به نقد آنها می‌پردازیم.

جایگاه سیره

از آنجاکه عنوان اصلی تحقیق سیره است، آگاهی اجمالی از جایگاه سیره لازم است. سیره بخشی از سنت است؛ لذا اول باید سنت را شناخت تا به جایگاه سیره دست یافت:

۱. همان، ج ۳، ص ۹۲.

۲. شیخ حر عاملی؛ وسائل الشیعه؛ ج ۲، ص ۲۷۲.

۱. سنت که یکی از چهار منبع احکام است، به معنای دستورهای پیامبر و احکامی است که آن حضرت بیان کرده است^۱ و در برابر آن بدعت است^۲ و به معنای استحباب یکی از احکام پنج‌گانه است.^۳ علمای اصولی سنت را سه قسم می‌دانند: قول، فعل و تقریر پیامبر (ص).^۴ شیعه سنت را شامل سیره امامان معصوم نیز می‌داند. شماری از علمای اهل سنت، عمل صحابی را نیز جزو سنت قرار داده‌اند.^۵ سنت دارای تقسیمات مختلفی است که در کتاب‌های فقهی و اصولی به آن اشاره شده است، مانند سنن زوائد (مانند لباس پوشیدن پیامبر)^۶ و سنن هدی (کارهای مستحبی)^۷ و میزان حجیت و تبعیت از آن نیز مورد توجه قرار گرفته است.

۲. سیره بخش عملی یا قسمت فعل از سنت است. سیره در لغت از سیر و حرکت و بر وزن فعله است. از این روی به معنای نوع فعل و عمل معصوم است^۹ که به دو قسم روش فردی و اجتماعی تقسیم می‌شود. معنای دوم آن که در احادیث نیز آمده، به معنای روش برخورد و رفتار با دیگران در جهاد

۱. شیخ صدوق؛ معانی الأخبار؛ ص ۱۵۵ «السُّنَّةُ مَا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ».
۲. ابن شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ ص ۲۱۱. شیخ صدوق؛ معانی الأخبار؛ ص ۱۵۵ «در کتاب اول آمده: فَقَالَ: أَمَا السُّنَّةُ فَسُنَّةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَمَا الْبِدْعَةُ فَمَا خَالَفَهَا».
۳. علی اکبر غفاری؛ تلخیص مقباس الهدایه؛ ص ۱۲.
۴. شیخ بهایی؛ زبدة الأصول؛ ص ۱۸۰. مولا احمد اردبیلی؛ مجمع الفائدة و البرهان؛ ج ۳، ص ۱۶۰. تعریف زبده: السُّنَّةُ هِيَ قَوْلُ النَّبِيِّ ﷺ أَوْ فِعْلُهُ أَوْ تَقْرِيرُهُ».
۵. حاکم نیشابوری؛ المستدرک علی الصحیحین؛ ج ۱، ص ۵۱۰ و ج ۴، ص ۳۲۹ «وَقَدْ أَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ قَوْلَ الصَّحَابِيِّ سُنَّةٌ».
۶. سید علی خان مدنی شیرازی؛ ریاض السالکین؛ ج ۷، ص ۲۰۴. و ج ۶، ص ۴۰۳ (مشابه آن).
۷. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۳، ص ۴۴۳. شیخ طوسی؛ تهذیب الأحکام؛ ج ۲، ص ۴.
۸. فخرالدین طریحی؛ مجمع البحرين؛ ج ۳، ص ۳۴۰.
۹. حسن مصطفوی؛ التحقیق فی کلمات القرآن؛ ج ۵، ص ۲۸۸.

است.^۱ در زمان امام صادق علیه السلام این معنا رایج بوده^۲ و فقها نیز آن را به همین معنا می‌شناختند. به همین جهت در شماری از کتاب‌های فقهی از کتاب جهاد، تعبیر به کتاب بیتر، شده است.^۳ به مرور سیره توسع یافته و مشمول شرح حال بزرگان نیز می‌شود^۴ که امروز این معنا رایج است.

۳. منظور از سیره در اینجا فعل و عمل است. ممکن است گفته شود سیره بر نوع و هیئت عمل دلالت می‌کند که بیش از یک بار رخ داده باشد. به همین علت برخی سیره را به مواردی اختصاص داده‌اند که در آن واژه «کان» با فعل مضارع آمده باشد؛ زیرا دلالت بر استمرار دارد. آنان این موارد را سیره تلقی کرده‌اند نه گزارش هر فعل و عمل معصوم. در برابر این دیدگاه می‌توان گفت: در روایات ما از عمل و فعل معصومان که یک بار و در یک حادثه رخ داده، تعبیر به سیره شده است. امام صادق علیه السلام فرمود: «خورد امیر مؤمنان علیه السلام با مردم بصره و اصحاب جمل را سیره شمرده؛ در حالی که یک بار رخ داده است.»^۵ همین موضوع درباره سیره امام زمان علیه السلام نیز نقل شده است.^۶

۴. اعتبار سیره پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام به سیره دلیل است و به همین سه جهت باید از آنان تبعیت کرد:

(الف) سیره بخشی از سنت است و عمل معصوم برای دیگران حجت و قابل

۱. احمد بن محمد قیومی؛ مصباح المنیر؛ ص ۲۹۹.

۲. شیخ ابوجعفر محمد بن حسن طوسی؛ تهذیب الأحکام؛ ج ۶، ص ۱۴۵.

۳. همو، الخلاف؛ ج ۵، ص ۵۱۷.

۴. حاجی خلیفه؛ کشف الظنون؛ ج ۲، ص ۱۰۱۲.

۵. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۵، ص ۱۲. شیخ ابوجعفر محمد بن حسن طوسی؛ تهذیب

الأحکام؛ ج ۴، ص ۱۱۶.

۶. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۵۲، ص ۳۸۸.

احتجاج و پیروی است. به همین سبب به آنان حجت الهی می‌گویند.^۱ کلینی در اصول کافی در کتاب «حجه» به مسائل نبوت و امامت پرداخته است.

ب) عصمت پیامبر و اهل بیت دلیلی دیگر بر اعتبار سیره آنان است. دلیل عصمت آیه تطهیر است^۲ که در مرحله اول شامل پنج تن آل عبا (پیامبر، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام) می‌شود^۳ و به دلیل سخنان پیامبر،^۴ شامل دیگر امامان معصوم نیز می‌گردد.

ج) در قرآن پیامبر اسوه نیکو معرفی شده^۵ که نشان می‌دهد فعل و عمل حضرت می‌تواند الگویی مناسبی برای مسلمانان باشد. افزون بر این معصومان خود را اسوه دانسته^۶ و مردم را به پیروی از خویش دعوت می‌کردند.^۷

چگونگی پیروی از فعل پیامبر (علیه السلام) و اسوه‌قراردادن ایشان و دیگر معصومان و بزرگان باعث شده رفتار آنان را به دو دسته کلی تقسیم کنند: امور عادی و

۱. شیخ صدوق؛ الأمالی؛ ص ۱۳۳. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۳۶، ص ۲۲۸. ابوجعفر محمد بن علی طبری؛ بشارة المصطفی؛ ص ۲۴.

۲. احزاب: ۲۱ «وَإِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا».

۳. محمد بن یعقوب؛ الکافی؛ ج ۱، ص ۲۹۴ و ج ۳، ص ۸۳. قاضی نعمان مغربی؛ دعائم الإسلام؛ ج ۱، ص ۳۷. شیخ صدوق؛ علل الشرائع؛ ج ۱، ص ۲۰۵. محمد بن حسن طوسی؛ الأمالی؛ ج ۱، ص ۵۴۹، ۵۶۴.

۴. ۵۶۵، ۵۹۹. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۲۱، ص ۲۸۱ و ج ۳۵، ص ۲۲۵.

۵. شیخ صدوق؛ عیون أخبار الرضا (علیه السلام)؛ ج ۱، ص ۶۴. همو، کمال الدین و تمام النعمه؛ ج ۱، ص ۲۸۰. علی بن محمد خزاز رازی قمی؛ کفایة الأثر؛ ص ۱۹.

۶. احزاب: ۲۱.

۷. شیخ ابوجعفر محمد بن حسن طوسی؛ الغیبه؛ ص ۴۲. علی بن جعفر عریضی؛ مسائل؛ ص ۳۴۸. محمدباقر مجلسی؛ بحار الأنوار؛ ج ۴۹، ص ۲۷.

۸. فلکم فی اسوة (ابوجعفر محمد بن علی طبری؛ تاریخ الامم و الملوک؛ ج ۴، ص ۳۰۴. ابن اثیر جزری (عز الدین)؛ الکامل؛ ج ۴، ص ۴۸. شهاب‌الدین احمد نویری؛ نهاية الارب؛ ج ۲۰، ص ۴۱۹).

امور دینی. پیروی در مسائل دینی، به تناسب وضعیت آن مسئله، زمانی واجب و گاهی مستحب و گاهی مباح است و در امور عادی پیروی مرجح و مباح است.

جایگاه کتاب‌های چهارگانه شیعه

ببین جایگاه کتاب‌های چهارگانه می‌طلبید نگاهی اجمالی به سیر تدوین حدیث تا زمان نگارش این کتب داشته باشیم. سیر تدوین حدیث در شیعه با اهل سنت متفاوت است. شیعه هیچ‌گاه نگارش حدیث را ممنوع ندانسته؛ لذا آثار مکتوبی از امیر مؤمنان علیه السلام و دیگر امامان شیعه باقی مانده است. امیر مؤمنان علیه السلام یاران خود را به تدوین حدیث تشویق می‌کرد.^۱

نگارش‌های یاران ائمه در آغاز دو دسته بود؛ اصل و کتاب. اصل به اثری گفته می‌شود که از سخنان معصوم برای اولین بار گردآوری شده است و کتاب آثاری است که از اصول و کتب دیگران و با عناوینی خاص تدوین شده است.^۲ اصول اولیه شیعه چهارصد اصل بوده است که شاگردان ائمه به‌ویژه شاگردان امام صادق علیه السلام تدوین کرده‌اند.^۳

بنابراین تدوین حدیث توسط شیعیان در مرحله اول به صورت اصل و کتاب بوده است. در مرحله دوم جمعی از فقها بخشی از اصول و کتب شیعه را

۱. محمد بن یعقوب: الکافی؛ ج ۱، ص ۶۱-۶۴. عیاشی سمرقندی: تفسیر العیاشی؛ ج ۱، ص ۱۲.

۲. احمدی میانجی: مکاتیب الأئمه علیهم السلام؛ ج ۵، ص ۱۴.

۳. آقابزرگ تهرانی: الذریعه؛ ج ۲، ص ۱۲۵.

۴. ابن شهر آشوب: معالم العلماء؛ ص ۳. شیخ حر عاملی: وسائل الشیعه؛ ج ۳۰، ص ۲۰۸. ابوعلی فضل

بن حسن طبرسی: إعلام الوری بأعلام الهدی؛ ج ۲، ص ۲۰۰.

در آثاری گرد آورده‌اند که به آنها جوامع اولیه می‌گویند.^۱ حدود بیست جامع از جوامع شیعه در آثار گذشتگان معرفی شده است. اولین کتاب با نام جامع را عبيدالله حلبی در زمان امام صادق (علیه السلام) و بعد احمد بن ابی نصر بزنطی در زمان امام رضا (علیه السلام)، نگاشته است. ابن‌ادريس بخشی از اخبار جامع بزنطی را نقل کرده است.^۲ در مرحله سوم احادیث بیشتر این اصول، کتب و جوامع اولیه در کتب اربعه گردآوری شده‌اند. صدوق در مقدمه من لایحضره الفقیه تعدادی از اصول را یاد می‌کند.^۳ اکنون فقط شانزده اصل از آن اصول، جداگانه موجود است؛ درحالی‌که شیخ طوسی در کتاب فهرست خود که آن را به معرفی اصول و کتاب‌های شیعه اختصاص داده است،^۴ حدود ۶۳ اصل را معرفی کرده است که اکنون خبری از آنها نیست؛ گرچه اخبار آنها در آثار شیعه نقل شده است.

بنابراین و طبق تصریح آية الله العظمی بروجردی کتب اربعه جزو جوامع ثانویه^۵ و مرحله سوم حدیث‌نگاری شیعه هستند. درواقع کتب اربعه شامل مجموعه‌ای از اصول، کتب و جوامعی است که بزرگان شیعه در گذشته نوشته‌اند و این سه عالم بزرگوار ثقة الاسلام کلینی، شیخ صدوق و شیخ طوسی در این مجموعه‌ها با تقسیم‌بندی قابل قبولی تدوین و برای ما به جای گذاشته‌اند. این کتب محور اصلی فقه شیعه و مسائل کلامی شیعه است و چون احادیث آن از

۱. آقا حسین بروجردی؛ البدر الزاهر فی صلاة الجمعة و المسافر؛ ص ۴۳. علی بن الحکم، ابن ابی عمیر، بزنطی، حسن بن علی بن فضال و حسن بن محبوب جزو کسانی هستند که جوامع اولیه را نگاشته‌اند.

۲. ابن‌ادريس؛ السرائر؛ ج ۳، ص ۵۷۲.

۳. شیخ صدوق؛ من لایحضره الفقیه؛ ج ۱، ص ۳.

۴. شیخ ابوجعفر محمد بن حسن طوسی؛ فهرست کتب الشیعه؛ ص ۲-۳.

۵. آقا حسین بروجردی؛ رساله فی الخمس؛ ص ۳۷۶. همو، نه‌ایه التقرير؛ ج ۱، ص ۹۴. جوامع بعدی عبارت‌اند از وسائل الشیعه حر عاملی، وافی فیض کاشانی و بحار الانوار علامه مجلسی.

اصول و کتب اولیه شیعه گرفته شده، از اعتبار و جایگاه خاصی برخوردارند. به‌گونه‌ای که در مساجد قرائت و تدریس می‌شدند.^۱

بحرالعلوم درباره کتاب کافی می‌نویسد: «کتابی مهم، دارای سود زیاد و بی‌نظیر است و بر تمام کتاب‌های حدیثی برتری دارد، از جهت نیکویی ترتیب و جهت»^۲ کتاب فقیه در اهمیت به‌گونه‌ای است که برخی، روایات آن را بر روایات دیگر کتب اربعه ترجیح می‌دهند.^۳ بحرالعلوم درباره تهذیب می‌نویسد: «تهذیب کافی است برای فقیه در آنچه از روایات احکام بر می‌گزیند و در بیشتر اوقات از دیگر کتب بی‌نیاز است»^۴ در اهمیت تهذیب و استبصار می‌افزاید: این دو مشتمل بر فقه و استدلال است و تنبیه بر اصول و رجال و جمع بین اخبار و جمع بین نقل و اعتبار.^۵ استبصار مواردی از اخبار است که شیخ طوسی در تهذیب به توضیح آن پرداخته یا بین اخبار مختلف جمع کرده است.

نویسندگان کتب اربعه بنا بر ملاک‌ها و قرائنی که خود می‌شناختند و در کلام صدوق در مقدمه من لایحضره الفقیه نمونه‌هایی از آن آمده، به احادیث اعتماد می‌کردند؛ ولی به‌مرور این قرائن از بین رفت. شماری از بزرگان، شواهد و قرائنی را که علما در گذشته به آن اعتماد داشتند، بیان کرده‌اند. شیخ بهائی در مشرق الشمسین قرائنی را که علما در گذشته به آن اعتماد می‌کردند این گونه بیان کرده است:

۱. ابوالعباس احمد بن علی نجاشی؛ رجال النجاشی؛ ص ۳۷۷.

۲. سیدمهدی بحرالعلوم؛ الفوائد الرجالیه؛ ج ۳، ص ۳۳۰.

۳. میرزا حسین نوری؛ مستدرک الوسائل؛ ج ۱، ص ۳۰.

۴. سیدمهدی بحرالعلوم؛ الفوائد الرجالیه؛ ج ۳، ص ۲۲۹.

۵. همان.

۱. وجود حدیثی در بسیاری از اصول چهارصدگانه‌ای که از مشایخشان با اسناد متصل به معصوم نقل کرده‌اند.

۲. تکرار حدیث در یک یا دو اصل از اصول چهارصدگانه با طریق‌ها و سندهای متعدد معتبر.

۳. وجود حدیث در اصلی که انتساب آن به یکی از افرادی که اجماع بر تصدیق آنان معروف است؛ مانند زراره، محمد بن مسلم، صفوان بن یحیی و احمد بن ابی نصر از نبطی.

۴. وجود حدیث در یکی از کتاب‌هایی که بر یکی از امامان عرضه شده و آن حضرت بر مرف آن درود فرستاده‌اند و آن را تأیید کرده‌اند؛ مانند کتاب عبیدالله حلبی که بر امام صادق (ع) عرضه شده است.

۵. دریافت حدیث از یکی از کتاب‌هایی که بین گذشتگان اعتماد به آن شایع و معروف بوده است و نویسنده آن از فرقه ناجیه امامیه باشد؛ مانند کتاب نماز حریز بن عبدالله سجستانی و کتاب‌های بنی سعید (حسن و حسین بن سعید اهوازی). آن‌گاه بیان می‌کند فاصله ما با اصول اولیه باعث شده است علمای ما اصطلاح جدید صحیح را وضع کنند.^۱

صاحب معالم (م ۱۰۱۱ق) نیز این نکته را بیان کرده و می‌نویسد: در گذشته به جهت وجود قراین فراوانی که نشانه درستی خبر بود - گرچه خبر به اصطلاح امروز ضعیف باشد - به آن اعتماد می‌کردند؛ اما به مرور زمان که این قریب‌ها و شواهد از بین رفت، خبر فقط با اسناد ارائه گردید و متأخران ناچار شدند اخبار را خالی از شک و تردید کنند. به همین دلیل به وضع اصطلاح جدید خبری روی

آوردند و حدیث را به چهار قسم صحیح، حسن، موثق و ضعیف تقسیم کردند که این موضوع در آثار احمد بن طاووس (م ۶۷۳ ق) و شاگردش علامه حلی (م ۷۲۶ ق) مشاهده می‌شود.^۱ این تقسیم‌بندی که از قرن هفتم شروع شد، امروزه امری پذیرفته‌شده بین علمای شیعه است.

به همین جهت علامه مجلسی در آغاز مرآت العقول بیان می‌کند هر خبری که در این اصول هست، عمل به آن رواست؛ اما این بدان معنا نیست که نباید به سند آن توجه کرد. ما در این کتاب به سیره می‌پردازیم که عمل معصوم است. طبیعی است انجام آن برای دیگران هم روا باشد.

شیوه نگارش

کتب اربعه منابع اصلی این کتاب است برای دستیابی به سیره در این کتب، مدتی به مطالعه و فیش‌برداری کتب اربعه که موضوع آن ۲۶ جلد است، پرداختیم و موارد قابل استفاده و استناد در سیره همراه با عناوین مختلف را استخراج کردیم و در کتب و ابواب مختلف فقهی جداگانه تدوین نمودیم.

اساس پژوهش گزارش توصیفی - تحلیلی است. در مواردی به نقد و بررسی گزارش‌های کتب اربعه پرداخته و اشکالات برخی گزارش‌ها را با توجه به دیگر منابع مورد ارزیابی قرار داده‌ایم. حال به بیان چند نکته می‌پردازیم:

۱. جمال‌الدین حسن بن زین‌الدین عاملی؛ منتقى الجمان؛ ج ۱، ص ۱۴. اسدالله بن اسماعیل تستری

کاظمی؛ مقابس الأنوار؛ ص ۳.

۲. محمدباقر مجلسی؛ مرآة العقول؛ ج ۱، ص ۲۲ «أَنَّ وجود الخبر في أمثال تلك الأصول المعتبرة مما يورث جواز العمل به لكن لا بد من الرجوع إلى الأسانيد لترجيح بعضها على بعض عند التعارض، فإن كون جميعها معتبرا لا ينافي كون بعضها أقوى».